

HRVATSKA BEZ NEPISMENIH

Desetljeće pismenosti u Hrvatskoj (2003. – 2012.)

Radni materijal

**Priredio:
Prof. dr. Milan Matijević**

Zagreb, 8. siječnja 2003.

HRVATSKA BEZ NEPISMENIH

Desetljeće pismenosti u Hrvatskoj (2003. – 2012.)

Preporuke UNESCO-a

Na pedesetčetvrtoj sjednici Opće skupštine Ujedinjenih naroda usvojena je rezolucija (rezolucija 54/122 od 20.01.2000.) kojom se predviđa proglašenje desetljeća pismenosti Ujedinjenih naroda. Taj je prijedlog prvi put iznesen na CONFITEA V (V. Međunarodna konferencija o obrazovanju odraslih u Hamburgu 1997.), odobren na okruglom stolu održanom na Svjetskom obrazovnom forumu u Dakaru, 2000. i ponovljen na posebnoj sjednici Opće skupštine Ujedinjenih naroda u Ženevi 2000. godine.

Opća skupština UN-a je na svojoj 56. sjednici usvojila rezoluciju o UN-ovom **desetljeću pismenosti**, od siječnja 2003. do prosinca 2012. godine. Pomoćnik glavnog direktora UNESCO-a za obrazovanje, John Daniel, uputio je vladama svih članica zamolbu da u svojim državama izrade vlasti «plan akcije desetljeća» te stvore uvjete za njegovo ostvarivanje.

Desetljeće pismenosti treba uspostaviti sustav mjera i resursa koji će dovesti do postizanja međunarodnog cilja u smislu smanjenja postotka i smanjenja broja nepismenih u apsolutnim brojevima. Uz zamolbu vladama je dostavljen i Nacrt prijedloga plana za desetljeće pismenosti Ujedinjenih naroda koji ćemo ovdje prikazati prema osnovnim idejama i načelima.

U Nacrtu se ističe potreba za obnovljenom obvezom pismenosti za sve putem ove velike svjetske inicijative. Ovdje se pismenost shvaća kao sastavna komponenta globalne i obnovljene obveze *obrazovanja za sve i društvenog razvoja*.

Pismenost za sve zahtijeva obnovljenu viziju pismenosti koja će njegovati kulturni identitet, demokratsko sudjelovanje i građanstvo, toleranciju i poštivanje drugih, društveni razvoj, mir i napredak. Ta vizija mora priznati, da pismenost nije ograničena na neke određene godine (djetinjstvo ili zrele godine), instituciju (tj. školski sustav) ili sektor (tj. obrazovanje); da se ona odnosi na razne dimenzije osobnog i društvenog života i razvoja, i da je ona proces koji se uči cijeli život. Ta obnovljena vizija u vezi pismenosti za sve poziva na obnovljene načine djelovanja, postupke i mehanizme praćenja i odgovornosti (Nacrt prijedloga...2002).

U nacrtu prijedloga plana Ujedinjenih naroda ističu se i razlozi za proglašenje desetljeća pismenosti:

Zato što univerzalna pismenost – za djecu, mlade ljude i odrasle – ostaje krupni kvantitativni i kvalitativni izazov i za zemlje i razvoj i za industrijalizirane zemlje.

Zbog toga što je pismenost osnovno ljudsko pravo, osnovna potreba za učenjem i ključ ka učenju radi učenja.

Jer su znanje i iskustvo pokazali da bitka za pismenost zahtijeva intenzivne, fokusirane i trajne napore, izvan jednokratnih programa, projekata ili kampanja.

Jer Ujedinjeni narodi i njihove specijalizirane agencije nude jedini univerzalni forum za razvoj strategija pristupa **pravu na obrazovanje, koje je osnovno ljudsko pravo**, a posebno za **obrazovanje za sve**, kako se to shvaća u Svjetskoj deklaraciji o obrazovanju

za sve iz Jomtien 1990. godine, a potvrđeno je na Svjetskom obrazovnom forumu u Dakaru 2000. godine.

Ova inicijativa Ujedinjenih naroda ima za cilj **glas za sve, učenje za sve** kroz desetljeće **pismenosti za sve**. Desetljeće je zamišljeno, da bi se pružio veći zamah postizanju međunarodnih razvojnih ciljeva i dao prioritet pružanju prilika ondje gdje ih sada nema: najsiromašnijim i sasvim marginaliziranim ljudima.

Glas za sve - Pismenost je ključni prvi korak u osnovnom obrazovanju, koje je «neophodno sredstvo za učinkovito sudjelovanje u društvima i ekonomijama dvadesetprvog stoljeća». Pismenost kao pisana komunikacija omogućuje ljudima da izraze i dijele svoje dinamične načine saznanja, svoje društvene stvarnosti. Putem pismenosti na svom vlastitom i drugim jezicima, ljudi grade kulturno specifičnu bazu znanja kao promišljeni proces i daju novu vrijednost lokalnom znanju. Pismenost omogućuje ljudima da budu aktivni sudionici u demokratskim procesima, uz korištenje prava i odgovornosti građanstva.

Učenje za sve - Pismenost omogućuje pristup mnoštvu znanja s drugih horizonata i omogućuje učenicima, i odraslima i djeci, donošenje vlastite kritičke procjene o upotrebljivosti i vrijednosti tih znanja. *Pismenost pomaže u oblikovanju i utvrđivanju cjeloživotnog učenja za sve.*

Pismenost za sve – Podrazumijeva nadilaženje pojma starosnih granica. Pismenost je osnovno polazište za cjeloživotno učenje svih, to je ključ za učenje unutar istih i učenje između različitih starosnih generacija. To podrazumijeva uključivanje svih: djece, mladih i odraslih, muškaraca i žena, seoskih i gradskih životnih zajednica. Tu je potrebno osigurati učinkovite i održive razine pismenosti, a to je moguće samo uz osiguranje odgovarajućih uvjeta i prilika za razvoj pismenosti *u obitelji, zajednici, na radnom mjestu, unutar školskog sustava te kroz medije.*

Desetljeće za SVE - Dosadašnjim nastojanjima nije se uspjelo pružiti priliku opismenjivanja nekim skupinama ljudi: ženama i djevojkama, gradskoj i seoskoj sirotinji, manjinama, stanovnicima manje pristupačnih područja i područjima nakon ratnih sukoba te zatvorenici i mnogim drugima. Pismenost je ključni dio borbe za ublažavanje siromaštva putem povećanja kontrole siromašnih nad svojim životima. Da bi napori u svrhu obrazovanja za sve zbilja **uključivali SVE**, desetljeće se posebno koncentrira na te skupine.

Desetljeće pismenosti treba ojačati političku volju vlade u angažiranju svih vrsta resursa za poboljšanje stupnja pismenosti. To će se bazirati na produbljivanju svijesti o potrebi opismenjavanja i pojačanoj spoznaji o središnjem značenju pismenosti. Također će djelovati na uspješnost osnovnog obrazovanja u osiguravanju održivih metoda opismenjavanja. Za uspjeh planiranih aktivnosti treba razvijati prikladno okruženje u kojem će se moći odvijati aktivno i opsežno sudjelovanje u promoviranju pismenosti, napose u razvijanju inovativnih pristupa za dopiranje do najsiromašnijih i najviše zapostavljenih grupa, kao i za traženje alternativnih školskih i neškolskih pristupa učenju.

U Nacrtu prijedloga plana za desetljeće pismenosti Ujedinjenih naroda ističu se sljedeća vodeća načela:

- (a) **Na bazi prava:** Polazna točka je pravo na učenje i na obrazovanje. Pismenost je temeljni dio tog prava. Svaki pojedinac ima pravo pisati i čitati za svoje vlastite svrhe.
- (b) **Osiguranje pristupa:** treba uložiti nesmanjene napore, da bi se osiguralo, da prilika za stjecanje vještine pismenosti ne zaobiđe nikoga; barijere svih vrsta - društvene, geografske, vezane na spol, kulturne, jezične, etničke, ekonomske - moraju biti prevladane.

- (c) **S koncentracijom na siromaštvo:** nastojanja u vezi opismenjivanja moraju biti dio cjelovitog pristupa iskorjenjivanju siromaštva.
- (d) **Usmjerenost na partnerstvo:** raditi zajedno je jedini način da se osigura maksimalan učinak i najekonomičnije korištenje sredstava. Moraju se razvijati partnerstva, posebno na nacionalnoj razini, između vlade, građanskog društva, privatnog sektora i lokalnih zajednica na bazi redovitog i otvorenog dijaloga.
- (e) **Vodeći računa o kvaliteti:** na duži rok jedino kvalitetno obrazovanje može imati učinka; trajna upotreba pismenosti zasnivat će se na unosu visoke kvalitete (poučavanje, animacija), odgovarajućem sadržaju i unapređenju lokalnog pismenog okruženja.
- (f) **Sa težištem na učenika:** proces i svrha stjecanja pismenosti moraju se oblikovati kroz kontekst i profil učenika, i djece i odraslih; mora se otkriti i poštivati priroda lokalne obrazovanosti; kroz govornu upotrebu jezika odredit će se višejezični pristup, a proces učenja sudionika predstavljat će dogradnju na postojeće znanje.
- (g) **Obuhvaćanje cijele zajednice:** prilike za učenje moraju se ustrojiti tako da obuhvate cijelu zajednicu – djecu i odrasle, muškarce i žene, stare i mlade. Linija razdvajanja između formalnih i neformalnih načina mora se revidirati i moraju se pronaći novi pristupi za unapređenje atmosfere učenja u cijeloj zajednici.
- (h) **«Obrazovno okruženje»:** naponi usmjereni ka univerzalnoj pismenosti ne zahtijevaju samo pojačane upise u školu ili u obrazovne programe za mlade i odrasle. Odgovarajuće i stimulativno pismeno okruženje – kod kuće, u učionici, na radnom mjestu, u zajednici, u knjižnicama, na igralištima (za sport i igru), itd. – ključni su za stjecanje, razvoj i upotrebu pismenosti.
- (i) **Orijentiranost na učinak:** sve će se akcije prosuđivati po svom djelovanju na najšire mase.

Osim prethodnih načela u Nacrtu UNESCO-va prijedloga i plana za desetljeće pismenosti ističe se da su sve zemlje i sve zajednice slobodne u određivanju koji će dijelovi populacije biti uključeni kao prioritetni u desetogodišnjem planu opismenjivanja i koje će strategije biti usvojene da bi **pismenost za sve** postala stvarnost.

Dalje se ističe da je pismenost povezana s raznim dimenzijama osobnog i društvenog života i razvoja. Zato naponi u vezi opismenjivanja moraju biti povezani ne samo s obrazovanjem, nego i sa sveobuhvatnim paketom ekonomskih, društvenih i kulturnih politika. Štoviše, stjecanje, razvoj i upotreba pismenosti više se ne može smatrati odgovornošću jedne institucije, sektora ili obrazovnog modaliteta. Niti školski sustav, niti neformalni obrazovni programi, ne mogu izvršiti taj zadatak u izolaciji. Za njegovo izvršenje potrebna je široka komplementarnost i sinergija djelovanja između *vlada, nevladinih organizacija, sveučilišta, javnih i privatnih organizacija i građanskog društva*. Za sigurno napredovanje u pravcu pismenosti za sve, potrebni su opsežni naponi, podržani širokom i trajnom društvenom mobilizacijom na lokalnoj, nacionalnoj i globalnoj razini, koja seže dalje od obrazovanja u smislu sektora i uključuje široke socijalne, kulturne i ekonomske institucije i politike.

Kao najvažniji sudionici u provođenju projekta «desetljeće pismenosti» UNESCO ističe: *vlade i njihove institucije, građansko društvo i nevladine organizacije, zajednice i njihove organizacije te privatni sektor*.

Ključni partneri na nacionalnoj razini trebaju biti nacionalne vlade i građansko društvo.

- (a) **Nacionalne vlade:** vlade moraju osigurati, da pismenost bude stavljena u središte politika i napora, koji se odnose na osnovno obrazovanje za sve uzraste, putem pristupa koji također uključuju premošćenje između formalnih i neformalnih sustava. One također moraju osigurati, da se te politike obraćaju prvenstveno grupama koje su iz razloga prihoda, uzrasta, spola, etniciteta ili bilo kojeg drugog razloga najviše zanemarene i zapostavljene.
- (b) **Građansko društvo:** pismenost za sve zahtijeva široko sudjelovanje i odgovornost društva. Nevladine organizacije i organizacije bazirane u zajednicama, koje rade s odraslima i djecom u najširim slojevima, obitelji, škole, obrazovne, kulturne i religiozne institucije, knjižnice, akademski i istraživački centri, masovni mediji, privatna poduzeća, društvene organizacije i sportski klubovi, svi imaju svoje mjesto i ulogu koju moraju odigrati u ovom nastojanju.

U cijelom projektu treba raditi i na **poboljšanju kvalitete**: kvaliteta će biti ključna u održavanju procesa opismenjivanja. Nije dovoljno umnožavati prilike za pismenost, a da se pri tome ne uzme u obzir i kvaliteta ulaznih informacija koje primaju učenici i materijala koji su dostupni u lokalnom okruženju. Zato će poboljšana i pojačana obuka školskih učitelja i odgojitelja odraslih biti vrlo važna, posebno s obzirom na inovativne pedagoške pristupe, kao što su višjezični pristupi, koji uključuju materinski jezik, interaktivne metode učenja, korištenje i unapređenje lokalnih znanja i kulture u materijalima i procesu poučavanja/učenja, razvoj veza između škole i zajednice, uz nastojanje za jačanjem procesa učenja, koji obuhvaća cijeli život. Za ostvarivanje ovih namjera valja se osloniti i na informatičku tehnologiju te sve medije masovnog komuniciranja (televiziju, novine, radio, Internet).

Svaki Međunarodni dan pismenosti treba iskoristiti za procjenu, kritiku te isticanje pozitivnih rezultata u ostvarivanju plana iz projekta «Desetljeće pismenosti». Ovo se odnosi na sve subjekte navedene kao ključni partneri na nacionalnoj razini.

(Ne)pismenost i osnovno obrazovanje odraslih u Hrvatskoj

Prema najnovijim statističkim podacima o stanovništvu u Hrvatskoj je 2001. godine živjelo 105.332 osobe starije od 15 godina koje nemaju završen nijedan razred osnovne škole, što iznosi 3,004% ukupnog stanovništva. Pored toga, još je 166.371 osoba koje su završile samo 1 – 3 razreda osnovne škole, odnosno 4,745% stanovništva starijeg od 15 godina (vidi Tablicu 1!)

U Republici Hrvatskoj je 2001. godine živjelo 69.777 stanovnika koji su nepismeni. To je 1,77% od ukupnog broja stanovništva iz te kategorije. Treba istaknuti da je među njima daleko veći broj ženske populacije (57.084 prema 12.693 stanovnika! Vidjeti Tablicu 4). Najviše je nepismenih u Splitsko-dalmatinskoj županiji (7.971). Slijede Osječko-baranjska županija s 5.814 nepismenih osoba, Vukovarsko-srijemska županija sa 5.676 i Šibensko-kninska županija s 5.159 osoba.

Za razmatranje problema pismenosti u Hrvatskoj važno je spomenuti i podatak da 685.711 osoba starijih od 15 godina ima završeno manje od osam razreda osnovne škole, što predstavlja 18,62% te populacije. Dakle, skoro svaki peti stanovnik Hrvatske koji je stariji od 15 godine nije završio osnovnu školu.

Analiza podataka po dobnoj strukturi stanovništva pokazuje da se radi uglavnom o osobama starijim od 50 godina, ali je važno uočiti da je mlađih od 45 godina bez osnovne škole 9.187 osoba, sa završenih samo 1 do 3 razreda osnovne škole 19.519 osoba te sa

završenih 4 – 7 razreda osnovne škole 32.739 osoba. To znači da je iz postojećeg sustava osnovnog i obveznog školstva u proteklih trideset godina izašlo 61.445 osoba bez odgovarajućeg uspjeha.

Za stručnu i političku javnost mogu se uz prethodne podatke postaviti brojna pitanja. Evo nekih:

Kako stanovništvo Hrvatske, s obzirom na obrazovnu strukturu, može participirati u političkom životu države?

Kojim načinima komuniciranja (medijima) se može utjecati na stanovništvo s obzirom na prikazanu obrazovnu strukturu?

Koliko je stanovništvo s ovakvom obrazovnom strukturom sposobno sudjelovati u gospodarskom životu države?

Što je bilo glavnim uzrokom da oko 60.000 građana nije uspjelo završiti osnovnu školu u proteklih četrdeset deset godina?

U Republici Hrvatskoj 50 pravnih subjekata ima registriranu djelatnost u području osnovnog obrazovanja odraslih. Od tog broja institucija samo tri ostvaruju sve oblike osnovnog obrazovanja odraslih (Sić i Nikić, 2002). To su Centar za dopisno obrazovanje odraslih «Birotehnika iz Zagreba, Odgojni zavod Turopolje te Osnovna škola Ljudevita Gaja iz Osijeka. Osim ovih ustanova koje ostvaruju redovnu i konzultativno-instruktivnu nastavu, još je devet pravnih subjekata organiziralo samo konzultativno-instruktivnu nastavu, a samo 13 završavanje osnovnog obrazovanja odraslih polaganjem ispita. Krajem 1999. godine na ovom području obrazovanja odraslih bilo je stalno zaposlenih samo 28 djelatnika (23 učitelja i 5 djelatnika na administrativno-tehničkim poslovima te 41 vanjski suradnik; isto, str. 374).

U osnovno obrazovanje odraslih upisuju se odnosno uključuju osobe s navršених 15 godina života koje iz različitih razloga nisu završile redovnu osnovnu školu. Među njima razlikujemo dvoje kategorije polaznika: mladež od 15 do 18 godine i odrasle iznad 18 godina starosti (Isto, str. 374).

Mladež ispod 18 godina starosti traži drugačije programe i drugačiji metodički pristup od onoga koji su imali u redovnim osnovnim školama, a opet i različit pristup koji se može i treba ponuditi odraslima iznad 18 godina starosti. Tu je potreban rad s malim skupinama polaznika (obično od 6 do 15 polaznika), a ponekad i potpuno individualan i individualiziran pristup.

Odrasli iznad 18 godina imaju obično kraći ili duži prekid u školovanju, odnosno prekid u bilo kakvom sustavnom intelektualnom radu i učenju.

Mnoge osobe bez završene osnovne škole su u stalnom strahu da na izgube zaposlenje a, na drugoj strani, mnogo je osoba na burzi rada koje nisu završile osnovnu školu. Radi se o osobama s bogatim životnim iskustvima, odnosno o osobama koje su mnoga znanja stekla neformalnim ili informalnim učenjem ali za koje nemaju odgovarajuće certifikate.

Druga posebnost u osnovnom obrazovanju odraslih jeste nastavni plan i program koji se razlikuje od onog za djecu i mladež. Taj se nastavni plan i program sastoji od dvije varijante:

- Varijanta A koja je namijenjena polaznicima iznad 18 godina starosti te
- Varijanta B koja je namijenjena mladeži od 15 do 18 godina starosti.

Varijanta B traje duže i uključuje tjelesnu i zdravstvenu kulturu te obvezno učenje stranog jezika. Nastavni plan i program ostvaruje se u šest obrazovnih razdoblja koja traju obično po jedan semestar (oko tri mjeseca). Jedino u Varijanti B šesto obrazovno razdoblje (završni razred osnovne škole) traje dva semestra odnosno čitavu školsku godinu. Učitelji s višegodišnjom praksom u ovom području preporučuju skraćivanje trajanja šestog obrazovnog razdoblja također na jedan semestar, navodeći mnogo andragoških i metodičkih razloga tome u prilog.

Stručnjaci iz područja osnovnog obrazovanja odraslih smatraju da nastavni plan i program za osnovno obrazovanje odraslih mora biti jednostavan, neopterećen suvišnim nastavnim sadržajima, ali istodobno omogućavati osposobljavanje za jednostavne poslove ili za nastavak školovanja (Sić i Nikić, 2002, str. 376).

Probleme u postojećim odredbama o osnovnom obrazovanju odraslih te praksi može se iskazati u nekoliko stavki:

- neodgovarajuće trajanje obrazovnih razdoblja (napose VI. Razdoblja, odnosno završnog razreda),
- neodgovarajuća pedagoška dokumentacija za praćenje ostvarivanja programa pripreme za polaganje razrednih ispita te programa osnovnog obrazovanja odraslih,
- nedostatak prilagođenih udžbenika za osnovno obrazovanje odraslih, napose udžbenika za hrvatski jezik
- neriješeno pitanje financiranja školovanja osoba starijih od 18 godina u osnovnom obrazovanju odraslih,
- nedostatak dugoročne strategije rješavanja problema nepismenih i osoba bez završene osnovne škole,
- nedostatak odgovarajućih zakonskih rješenja za područje obrazovanja odraslih te odgovarajućih pravilnika koji reguliraju probleme vezane za formalno i neformalno obrazovanje odraslih
- nedostatak stručnih kadrova koji mogu kompetentno pratiti i pomagati razvoj osnovnog obrazovanja odraslih u Hrvatskoj.

Andragoška i psihološka polazišta

Osnovne škole u kojima se školuju djeca i mladež nisu pogodne institucije za školovanje odraslih. Niti učitelji koji svakodnevno rade s djecom nisu stručno osposobljeni za ostvarivanje programa osnovnog obrazovanja odraslih. Učionice u kojima se školuju djeca također nisu pogodne za osnovno obrazovanje odraslih. Odrasle osobe bez završene osnovne škole nisu motivirane dolaziti u zgradu u kojoj se školuju njihova djeca. Najčešće i namještaj u tim učionicama nije prilagođen odraslim osobama.

Mnoge odrasle osobe imaju izrazito neugodna i negativna iskustva sa školom koja su stekli u redovnim osnovnim školama (stil komuniciranja, način ocjenjivanja, zahtjevi koje se postavljaju pred učenike, metode rada, veliki broj učenika u odjeljenju i sol.). Mnogi su prekinuli pohađanje redovnih osnovnih škola upravo zbog neprilagođenosti nastave njihovim individualnim razvojnim potrebama te razvojnim posebnostima.

Većina nepismenih osoba te osoba bez završene osnovne škole živi i kreće se u društvu s veoma niskim obrazovnom razinom odnosno u socijalnoj sredini gdje obrazovanost nije na cijeni. Takva socijalna sredina nije nimalo poticajna za ponovno vraćanje u školske klupe radi učenja. Didaktički modeli koji se nude nepismenim osobama te osobama bez završene osnovne škole moraju biti bitno različiti od onih u kojima djeca i mladež zadovoljavaju svoje obrazovne potrebe. Ti modeli moraju uvažavati stil življenja i rada odraslih, njihova životna iskustva te motivaciju za obrazovanje.

Veoma je malo odraslih osoba ili osoba koje su napustile redovnu školu koje mogu svakodnevno dolaziti u školske prostorije radi poučavanja i samostalnog učenja. Mnogi od njih imaju određene radne obveze odnosno obveze da za sebe ili obitelj osiguraju sredstva za život. Osim toga, njihova mentalna kondicija nije takva da mogu pet dana u tjednu pratiti nastavnikova izlaganja ili sudjelovati u organiziranim nastavnim aktivnostima. Mnogi od njih imaju takva životna iskustva koja sadrže mnoga znanja koja su ugrađena u školske programe.

To se odnosi uglavnom na sadržaje početnih godina obveznoga školovanja, napose na programe iz područja prirode i društva, područja opće kulture te područje geografije (znanja o zavičaju i domovini) i područja komuniciranja i tehnike. Ta su znanja oni stekli neformalnim ili informalnim putem, sudjelujući u različitim životnim iskustvenim situacijama, putujući po zavičaju ili domovini (ponekad i u inozemstvo), gledajući televizijske emisije, slušajući radijske emisije, slušajući priče ljudi s kojima su se susretali, zatim sudjelujući u raznovrsnim radnim scenarijima, u izvršavanju vojne obveze (za muškarce), u izvršavanju roditeljskih dužnosti, ili naprosto promatrajući život oko sebe.

Pored svega nabrojanoga, stručnjaci uočavaju velike individualne razlike među polaznicima osnovnog ili nekog drugog oblika obrazovanja odraslih. Dok se u vrijeme školovanja djece i omladine može pronaći relativno slična skupina polaznika koji imaju približno ista predznanja i prethodna iskustva, to kod odraslih osoba nije moguće. Praktično nije moguće pronaći dvije osobe koje imaju približno jednaka životna iskustva i prethodna znanja prilikom uključivanja u obrazovni proces. Posebno su velike razlike u motivaciji za učenje, odnosno motivaciji za ponovno uključivanje u školski proces.

Posebno je, dakle, složen postupak motiviranja i ponovnog uključivanja odraslih u obrazovni proces. Stručnjacima koji rade s odraslim polaznicima je, također, poznato da je veoma učestalo **odustajanje** od obrazovnih namjera osoba koje smo uz teške napore pridobili za vraćanje u obrazovni proces. Razloga za odustajanje je mnogo, ali uobičajeno su to neodgovarajuće školsko ozračje u ustanovi u koju su stigli te neodgovarajuće metode komuniciranja odnosno poučavanja.

U organizaciji nastave a odrasle neophodno je uvažavati određena andragoško-didaktička načela (više u: Andrić i dr., 1985). Istaknimo ovdje samo najvažnija: načelo dobrovoljnosti, načelo individualizacije i socijalizacije te načelo primjernosti i napora.

Načelo dobrovoljnosti – Odrasla osoba se u obrazovni proces u pravilu uključuje dobrovoljno. Postoje ponekad neki izvanjski pritisci (npr. vezani za očuvanje ili stjecanje novog radnog mjesta) ali konačna odluka je uvijek na osobi koja se treba uključiti u obrazovni proces. Isto tako, već uključena osoba može veoma lako donijeti odluku o odustajanju od školovanja. Razlozi mogu biti izuzetno ozbiljni ali i, na prvi pogled, apsurdni. Osoba može napustiti obrazovni proces zbog bitno promijenjenih uvjeta u privatnom životu (promjena stana, rođenje djeteta, rastava braka, promjena radnog mjesta ili radnog vremena), ali i zbog neodgovarajuće komunikacije u nastavnom procesu (npr. omalovažavanje od strane poučavatelja ili instruktora, bezazlenog vrijeđanja ili neodgovarajućeg oslovljavanja, neodgovarajućeg sastava obrazovne grupe u koju je polaznik uključen itd.). Poznato je npr. da starije osobe (npr. u dobi između 40 i 50 godina) nerado sjede u obrazovnoj grupi s osobama mlađim od 25 godina.

Odrasle nepismene osobe kao i osobe bez završene osnovne škole nerado javno pokazuju da su u toj kategoriji stanovništva. Također takve osobe nerado prihvaćaju spoznaju da njihova okolina (susjedi, kolege s radnog mjesta) znaju da su oni uključeni u osnovno obrazovanje odraslih. Nekako se i može podnijeti spoznaja da se ide u «večernju školu» radi dokvalifikacije ili prekvalifikacije, ali spoznaja da ideš završiti osnovnu školu se teško prihvaća (stigma).

Iz prethodnih je razloga potrebno odraslima ponuditi takva didaktička rješenja i modele uz koje se mogu prevladati prethodni problemi i smetnje. U nalaženju optimalnih modela i rješenja za osnovno obrazovanje odraslih valja uvažavati sljedeće spoznaje: Odrasli postižu najbolje rezultate ukoliko im se osigura individualna i individualizirana poduka ili ako se organizira poučavanje u manjim grupama (6 do 15 polaznika). Dalje, odrasli će prije prihvatiti uključivanje ako je obrazovna aktivnost organizirana u blizini mjesta stanovanja, dakle, na lokalnoj razini, negoli ako mora radi te aktivnosti putovati u neko udaljeno mjesto. Također, podsjetimo na spoznaju da odrasli lakše prihvaćaju uključivanje u obrazovni proces

ako vide neku kratkoročnu neposrednu korist za poboljšanje kvalitete svog života ili radne prakse. Dodatnu motivaciju predstavlja i spoznaja da stjecanje nekog obrazovanja omogućuje lakše zapošljavanje ili zadržavanje stečenog radnog mjesta.

Psiholozi smatraju da motiv potiče na aktivnost. O njemu ovisi hoće li čovjek učiti te kako i koliko će učiti (Andrilović, 1976, str. 29). Postoje dvije glavne skupine motiva: motivi nedostatka i motivi razvoja (isto, str. 31). U motive nedostatka ubrajaju stručnjaci tzv. fiziološke potrebe (hrana, piće, toplina itd.), ali i potrebu za društvom, potrebu za ljubavlju, za sigurnošću, za socijalnim ugledom, za isticanjem itd. Zadovoljavanje prethodnih potreba odnosno motiva dovodi do nagrade koja se očituje u ugodi a koja je rezultat uklanjanja nedostatka. Za razliku od motiva nedostatka, u motivima razvoja e teži se za nagradom na kraju aktivnosti nego je sama aktivnost nagrada. Poticaj za te aktivnosti je postojanje određene dispozicije ili neke sposobnosti u čovjeku. Prirodno je što čovjek samim tim što nastoji primijeniti svoje postojeće sposobnosti, što aktivnošću dobiva unutarnje potkrepljenje, ne isključuje i primanje vanjskih potkrepljenja (isto, str. 32).

U objašnjavanju čovjekovih pokretačkih motiva najčešće se citira psiholog A. H. Maslow koji je poznat po svojoj hijerarhiji motiva. On, naime smatra, da se čovjekovi motivi mogu složiti na hijerarhijskoj piramidi od najnižih do najviših. Po prioritetu u zadovoljavanju Maslow nabroja sljedeće motive ilo čovjekove potrebe: fiziološke potrebe, potrebe za sigurnošću, potrebe za pripadanjem, potrebe za poštovanjem te potrebe za samoostvarenjem (više kod: Andrilović, 1976 i Pastuović, 1997). Sve nabrojane potrebe mogu biti dovedene u vezu s nepismenošću odnosno sa školskom razinom neke odrasle osobe. Osoba koja nije završila nikakvu školu se ne može osjećati sigurno na radnom mjestu jer se uglavnom uz svako radno mjesto vezuje i pismenost odnosno završenost neke škole. Stečena školska naobrazba omogućuje pojedincu da se osjeća prihvaćenijim u nekoj socijalnoj zajednici, ali i poštovanijim od osoba s kojima se druži ili surađuje u radnom procesu. I na kraju, neka se osoba može optimalno dokazivati u nekoj sredini tek ako ima zadovoljene prethodne potrebe, a one uključuju i odgovarajuću školsku naobrazbu. Što je osoba manje školovana to je i manje svjesna prethodnih razvojnih potreba.

«Poznato je da se mnogi odrasli ljudi uključuju u institucijsku odgojno-obrazovnu akciju 'da bi dobili svjedodžbu'. Ali malo pažljivijom raščlambom te česte izjave polaznika ustanovit ćemo da je 'dobivanje svjedodžbe' samo formalan cilj, jer svjedodžba sama po sebi malo vrijedi. Dobivanjem svjedodžbe odrastao čovjek zadovoljava potrebe za poštovanjem i samopoštovanjem, za kompetentnošću u nekoj aktivnosti; on nerijetko tada i počinje neku novu aktivnost» (Andrilović, 1976, str. 33).

Mnoge odrasle osobe koje se uz silne teškoće uspije pridobiti za uključivanje na program osnovnog obrazovanja odraslih kasnije same žele stjecati i više stupnjeve naobrazbe. Tako učenje počinje izazivati osjećaj ugođe odnosno zadovoljstva što jača neke druge više motive.

Sve kazano o motivima valja iskoristiti u pokretanju akcije animiranja nepismenih osoba te osoba bez završene osnovne škole. Naime, samo brižljivo osmišljenom animacijskom akcijom mogu se odrasle osobe pridobiti na programe opismenjavanja i osnovnog obrazovanja odraslih, ali isto tako uvažavanjem prethodnih psiholoških spoznaja može se znatno smanjiti odustajanje polaznika koji su se već uključili u neku obrazovnu aktivnost.

Didaktički modeli za opismenjavanje i osnovno obrazovanje odraslih

Uz razmatranje andragoških, psiholoških i didaktičkih pretpostavki za opismenjavanje i osnovno obrazovanje odraslih potrebno je nešto o didaktičkim modelima nastave za odrasle.

Već je istaknuto da su među sudionicima obrazovnog procesa za odrasle velike individualne razlike glede mentalne kondicije, godina starosti, vremena provedenog izvan organiziranog obrazovnog procesa te objektivnih uvjeta za samostalno učenje. Stoga je teško ponuditi jedinstven model nastave za odrasle koji će zadovoljiti očekivanja svih polaznika (Matijević, 2000). Osim toga model nastave za odrasle ovisi i prirodi obrazovnih ciljeva i sadržaja učenja.

U našoj novijoj praksi osnovnoškolskog obrazovanja odraslih potencijalnim polaznicima je omogućavano školovanje prema modelu izravne (redovne) nastave, zatim prema modelu konzultativno-instruktivne nastave i dopisno-konzultativne nastave. Naravno tu je i mogućnost samostalno učenja i pripremanja za polaganje razrednog ispita.

Model izravne (redovne) nastave traži od polaznika svakodnevno dolaženje u školu za odrasle i sudjelovanje u zajedničkim nastavnim aktivnostima u trajanju od 4 do 5 nastavnih sati. Te aktivnosti mogu biti organizirane ujutro, poslijepodne ili navečer. Tijekom zajedničkih nastavnih aktivnosti učitelji prate učenje i ocjenjuju napredovanje svakog polaznika tako da nije potrebno posebno polaganje ispita na kraju obrazovnog ciklusa. Ovaj je model pogodan za mlađe nezaposlene osobe koje namjeravaju nastaviti školovanje i u nekoj od srednjih škola za odrasle.

Model konzultativno-instruktivne nastave omogućuje odraslim polaznicima mnogo fleksibilnije sudjelovanje u nastavnim aktivnostima. Učitelji u dogovoreno vrijeme, obično dva do tri puta tjedno, organiziraju zajedničke nastavne aktivnosti na kojima objašnjavaju neke sadržaje ili instruiraju polaznike u vježbanju nekih radnji. Sam naziv ovog modela govori o osnovnim funkcijama učitelja u takvoj nastavi (konzultiranje i instruiranje). I uloga je polaznika bitno izmijenjena. Od njih se, naime očekuje više samostalnoga učenja. Polaznici nisu obvezni sudjelovati na svim zajedničkim aktivnostima, a na kraju ciklusa dužni su pristupiti polaganju razrednog ispita (više kod: Matijević, 20009).

Treći model nastave koji je provjeravan i u našim uvjetima je dopisno-konzultativna nastava. Taj se model nastave razlikuje od prethodnoga u nastavnim materijalima i prirodi odgojno-obrazovne komunikacije (dopisivanje, samostalno učenje te korištenje drugih medija za komuniciranje i poučavanje na daljinu). I ovaj model nastave treba pomoći polaznicima u pripremanju za polaganje razrednog ispita.

Osim prethodnih modela nastave u opismenjavanju i osnovnom obrazovanju odraslih su se pokazali efikasnim i model tzv. patronažnog poučavanja te individualno i grupno poučavanje u školi. U prvom modelu jedan učitelj obilazi polaznike u njihovim domovima i instruiira ih u pripremanju za polaganje razrednog ispita u nekoj školi za odrasle. Učitelj dolazi po dogovoru u domove polaznika jednom ili dva puta tjedno, objašnjava im teže dijelova nastavnih sadržaja, pomaže u vježbanju i zadaje zadatke za samostalno učenje. Jedan učitelj može na ovaj način istodobno pratiti i pomagati 12 do 20 polaznika. U drugom modelu polaznici dolaze individualno ili u manjim grupama kod učitelja koji ih očekuju u školi za odrasle (u pučkom učilištu i sl.). Učitelji ne organiziraju nastavu u klasičnom smislu riječi već pružaju instruktivnu pomoć pojedincima ili manjim grupama (3 - 5 polaznika) u pripremanju za polaganje razrednog ispita (vidi: Kerovec i dr., 1976). Takav andragoški oblik pruža optimalne mogućnosti za individualizaciju (uvažavanje individualnih razlika i iskustva polaznika), a ta su andragoška rješenja posebno prilagođena polaznicima koji teško mogu organizirati svakodnevno dolaženje na nastavu ili koji teško prihvaćaju javno sudjelovanje u školskim aktivnostima radi opismenjavanja ili završavanja osnovne škole.

Funkcionalna pismenost i funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih

Danas je veoma teško kazati jednu definiciju pojma pismenost koja bi mogla zadovoljiti sve potrebe u znanstvenim krugovima i svakodnevnom životu. Pismenost shvaćena kao «znanje

čitanja i pisanja» ne može zadovoljiti današnje znanstvene niti praktične potrebe. Dakle, poznavanje slova u smislu njihova prepoznavanja u tekstovima ili u smislu njihova ispisivanja (uključujući i sposobnost pisanja vlastitog imena) ne može zadovoljiti sadržajno određenje pojma '**pismenost**' na početku 21. stoljeća.

U međunarodnoj komunikaciji kao granica neke zadovoljavajuće pismenosti u smislu važnog elementa opće kulture uzima se završenost četiri ili više razreda obveznoga školovanja. U većem broju država Europe, Amerike, pa i svijeta, pojam '**osnovna škola**' odnosi se sadržajno na početne godine obveznoga školovanja koje traju obično četiri, pet ili šest godina. U nas bi se kao donja granica tako shvaćene pismenosti mogla uzeti *završenost četiri početna razreda* obveznoga školovanja. U Hrvatskoj je na početku ovog stoljeća popisano 271.703 osobe bez završena četiri razreda osnovne škole, što iznosi 7,432% od populacije stanovništva koje je starije od 15 godina. Velika većina od toga broja su žene (73,606%).

Ipak, za potrebe ovog razmatranja mogli bismo pojam «pismenost» operacionalizirati, bez obzira na stupanj završene škole, odnosno broja završenih razreda. Pismenost u smislu *sposobnosti čitanja* možemo operacionalizirati kao umijeće zapisivanja poruka na jednom od poznatih jezika tako da neka druga osoba može zapisanu poruku pročitati, razumjeti i postupiti u skladu s njenim sadržajem. U smislu *sposobnosti čitanja*, u skladu s prethodnim određenjem, možemo operacionalizirati kao umijeće čitanja neke poruke (ili poruka) koje je netko zapisao na jednom od poznatih jezika, tako da osoba koja čita može poruku razumjeti i postupiti u skladu s njenim sadržajem.

Broj završenih razreda osnovne škole nije garancija a je osoba i pismena u prethodnom smislu. Naime, neka naša istraživanja su pokazala da postoji mnogo osoba koje su formalno završile četiri ili više razreda osnovne škole, ali koje ne mogu čitanjem primati poruke niti mogu pisanjem saopćavati razumljive poruke (vidi: Bogdanović i Matijević, 1990).. Njihova je mentalna kondicija, koja uključuje napose brzinu čitanja i razumijevanje pročitana, takva da im umijeće čitanja ne može koristiti u svakodnevnoj komunikaciji. Ta je pojava rezultanta dugotrajnog nekorištenja umijeća stečenih tijekom školovanja. Oni, npr. ne mogu napisati adresu na razglednici te poruku svojoj obitelji, zatim ne umiju popuniti niti jednostavne obrasce za telegram ili plaćanje računa u banci i sl.

Prethodna određenja pojma pismenost u smislu sposobnosti čitanja i sposobnosti pisanja bliska su shvaćanju pojma '**funkcionalna pismenost**'. U novije se vrijeme naglašavaju funkcionalni aspekti pismenosti uz koje osnovno obrazovanje odraslih se usmjerava na rješavanje svakodnevnih životnih i radnih problema, a povezano je i s potrebama društvenog, političkog i gospodarskog razvoja. Pismenost prema tome shvaćanju treba biti okrenuto svakodnevnim životnim i radnim potrebama čovjeka. U tom kontekstu, smatraju stručnjaci, treba tražiti i izvore motivacije nepismenih odraslih osoba za uključivanje u organizirani obrazovni proces. Iz krugova UNESCO-vih stručnjaka preporučuje se shvaćanje funkcionalne pismenosti u smislu stjecanja znanja i vještina koje će nekoj osobi omogućiti da se angažira u svim aktivnostima u kojima je pismenost neophodna za funkcioniranje u nekoj grupi odnosno zajednici. Postignuća u čitanju, pisanju i računanju toj osobi trebaju omogućiti da nastavi s korištenjem tih sposobnosti prema potrebama osobnog razvoja i razvoja određene društvene zajednice. Funkcionalna pismenost podrazumijeva i sposobnosti i motivaciju za nastavak učenja ili školovanja. To se u uvjetima hrvatske tradicije i prakse može postići omogućavanjem svakoj odrasloj osobi završavanje programa četiri početna razreda osnovne škole. Kurikulum toga dijela osnovne škole treba, međutim, za potrebe ove populacije stanovništva aktualizirati i funkcionalizirati tako da zadovolji očekivanja i potrebe osoba koje žele, uz odgovarajuća andragoško-didaktička rješenja, u njemu sudjelovati. Kurikulum za ovu populaciju mora optimalno uvažavati iskustva potencijalnih polaznika te spomenute andragoško-didaktičke i psihološke spoznaje o učenju

odraslih osoba. Taj kurikulum treba djelovati poticajno na odrasle polaznike u smislu nastavka školovanja na višem stupnju, zatim u smislu stjecanja novih općih i praktičnih znanja te motivacije za cjeloživotno učenje.

I program završnih (viših) razreda osnovne škole treba prilagoditi potrebama populacije koja to nije uspjela završiti u vrijeme trajanja školske obveze. To je u Hrvatskoj 414.008 osoba starijih od 15 godina, dakle koje su mogle a nisu završile osnovnu školu. Većinu pripadnika te populacije je teško pridobiti u kurikulum osnovne škole koji je konceptijski tradicionalan, više okrenut prošlosti i koji je rađen po mjeri mladih, koji će obvezno nastaviti školovanje na višem stupnju školskoga sustava.

Dakle, i završni dio osnovnoškolskoga kurikuluma za odrasle treba optimalno funkcionalizirati odnosno prilagoditi potrebama i očekivanjima potencijalnih korisnika iz reda osoba starijih od 15, odnosno od 18 godina. To funkcionaliziranje se može odvijati u dva vida: (1) svi sadržaji koji se uče u kurikulumu toga stupnja obrazovanja odraslih trebaju biti povezani sa životom i radom te usmjereni ka cjeloživotnom učenju i (2) obogaćivanje programa osnovnog obrazovanja odraslih sadržajima koji osposobljavaju za neka jednostavnija zanimanja, odnosno za obavljanje nekih jednostavnijih poslova. Takvo obogaćivanje osnovnoškolskih programa u našoj je javnosti i stručnoj literaturi poznato pod nazivom «funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih». Takvih je pokušaja bilo u Hrvatskoj i prije petnaestak godina, ali zbog raznih razloga pripremljeni programi nisu naišli na širu realizaciju (vidjeti: Golubović i dr., 1978). Postoje mnogi programi za jednostavnija zanimanja u području obrtništva, građevinarstva, poljoprivrede, vinogradarstva, voćarstva, hortikulture itd. (vidi: Program ispita o stručnoj osposobljenosti, Narodne novine, broj 101, 1995) koji se mogu realizirati paralelno uz program završnih razreda osnovnog obrazovanja za odrasle. To su programi za čiju je realizaciju potrebno 300 do 400 nastavnih sati a koji polaznicima omogućuju i formalno stjecanje nekog stručnog zvanja koje se traži prilikom zaposlenja. To bi, u pravilu, trebao biti jedan od jačih dodatnih motiva osoba bez završene osnovne škole za uključivanje u osnovno obrazovanje odraslih. Za lakše ostvarivanje ove ideje potrebno je prilagoditi neke važeće propise koji reguliraju obrazovanje i osposobljavanje odraslih. Osim toga potrebno je i cjelovito revidiranje postojećeg programa i plana osnovnog obrazovanja odraslih.

Napomena: Uz prethodni tekst priređen je dodatak s Planom akcije te nositeljima i rokovima.

Literatura:

- Andrilović, V. (1973), Osnovno opće obrazovanje radnika i programirana nastava. Zagreb: Školska knjiga.
- Andrilović, V. (1976), Kako odrastao čovjek uči. Zagreb: Školska knjiga.
- Andrilović, V. (1979), Samostalno učenje. Zagreb: CDO «Birotehnika».
- Andrilović, V. i dr. (1985), Andragogija. Zagreb: Školska knjiga.
- Bogdanović, S. i Matijević, M. (1990), Nepismenost i ponovna nepismenost. Andragogija. Vol. 36, br. 10-11, str. 311-328.
- Čepić, R. (1998), Doprinos eksperata istraživanju o pismenosti odraslih. Obrazovanje odraslih, Vol. 42, broj 1-4, str. 93-104.
- Delors, J. (1998), Učenje – blago u nama. (Izvešće UNESCO-u međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće). Zagreb: Educa.
- Gartenschläger, U. i Hinzen, H. (Ur.), (2000), Perspektive i tendencije obrazovanja odraslih u Europi (Zbornik radova). Zagreb: Hrvatska zajednica pučkih otvorenih učilišta.

- Golubović, M., Kerovec, M. i Lozovina, M. (1978), *Obrazovanje odraslih u poljoprivrednoj djelatnosti*. Andragogija, Vol. 24, br. 3-5, str. 59-65.
- Kerovec, M. i dr. (1976), *Organizacija rada na opismenjavanju odraslih (I. i II. razdoblje osnovnog obrazovanja)*. Zagreb: Andragoški centar.
- Kerpel, M. (2000), «Opismenjavanje na visokim narodnim školama u Nordrhein-Westfalen», U: *Perspektive i tendencije obrazovanja odraslih u Europi*. Zagreb: Hrvatska zajednica pučkih otvorenih učilišta, str. 153-159.
- Klapan, A., Pongrac, S. i Lavrnja, I. (2001), *Andragoške teme*. Rijeka: Vlastita naklada.
- Matijević, M. (1984), *Učimo uz rad*. Zagreb: CDO «Birotehnika».
- Matijević, M. (1985), *Suvremena organizacija obrazovanja odraslih*. Zagreb: NIRO «Školske novine».
- Matijević, M. (1993), «Obrazovanje i osposobljavanje odraslih». U: *Priručnik za ravnatelje*. Zagreb: Znamen, str. 257-264.
- Matijević, M. (2000), *Učiti po dogovoru – Uvod u tehnologiju obrazovanja odraslih*. Zagreb: CDO «Birotehnika».
- Memorandum o cjeloživotnom učenju (Radni materijal Europske komisije). (2000), *Obrazovanje odraslih*, Vol. 44, br. 1-4, str. 77-111.
- Müller, W. i Wiegmann, S. (2000), *Netradicionalne metode u obrazovanju odraslih*. Zagreb: Hrvatska zajednica pučkih otvorenih učilišta.
- Nacrt prijedloga plana desetljeća pismenosti Ujedinjenih naroda (2002)
- Pastuović, N. (1978), *Obrazovni ciklus*. Zagreb: Andragoški centar.
- Pastuović, N. (1997), *Osnove psihologije obrazovanja i odgoja*. Zagreb: Znamen.
- Pongrac, S. (1986), *Komunikacije u osnovnom obrazovanju*. Zagreb: NIRO «Školske novine».
- Pongrac, S. (1990), *Inoviranje obrazovanja odraslih*. Zagreb: Andragoški centar.
- Prodanović, T., Lajoš, F. i Jagodić, B. (1976), *Metodički priručnik uz matematičku početnicu*. Zagreb: Andragoški centar.
- Samolovčev, B. i Kosak, Đ. (1976), *Metodički priručnik za rad s početnicom i čitankom za prvo razdoblje osnovnog obrazovanja odraslih*. Zagreb: Andragoški centar.
- Sić, N. i Nikić, G. (2002), *Osnovno obrazovanje odraslih u Hrvatskoj na početku trećeg milenija*. U: *Obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje*, Zagreb: Hrvatsko andragoško društvo, str. 369-378.
- Špan, M. (1994), *Obrazovanje starijih ljudi – ljudsko pravo i prilika za sretniju starost*. U: *Naša obitelj danas (Zbornik radova)*, Zagreb: Ministarstvo rada i socijalne skrbi.
- Špan, M. i Čurin, J. (1999), *Treća životna dob i obrazovanje u Hrvatskoj*. *Obrazovanje odraslih*, Vol. 33, broj 1-4, str. 45-54.